

**XIX–XX ASRLARDA MARKAZIY OSIYODA SOG‘LIQNI
SAQLASH TIZIMINING SHAKLLANISHI**

Qosimov Asadxon Abduraxmon ug‘li

*Samarqand Davlat tibbiyot Universiteti davolash ishi ikkinchi kurs
talabasi*

Beknazarov Javohir Azimjon ug‘li

Samarqand Davlat tibbiyot Universiteti uqituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada XIX–XX asrlarda Markaziy Osiyoda sog‘liqni saqlash tizimining rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Unda an’anaviy tabobatdan zamonaviy tibbiyotga o‘tish jarayoni, Rossiya imperiyasi hamda sovet hokimiyati davrida amalga oshirilgan tibbiy islohotlar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Markaziy Osiyo, sog‘liqni saqlash tizimi, an’anaviy tabobat, zamonaviy tibbiyot.

Kirish

Sog‘liqni saqlash – jamiyat hayotining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u aholining salomatligini asrash va mustahkamlashga qaratilgan ijtimoiy, iqtisodiy hamda tibbiy choralar majmuasini o‘z ichiga oladi. Ushbu tizimning asosiy maqsadi kasalliklarning oldini olish, ularni samarali davolash, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va insonning mehnat faoliyatini uzoq muddat saqlab qolishdan iborat. Shu bilan birga, har bir bemorga zamonaviy, sifatli va ixtisoslashgan tibbiy yordam ko‘rsatish sog‘liqni saqlash sohasining ustuvor vazifasi hisoblanadi.

Sharq mamlakatlarida, jumladan O‘zbekistonda ham tibbiyot qadimdan rivojlanib kelgan. Ayniqsa, o‘rta asrlarda bu hudud ilm-fan markazlaridan biri sifatida mashhur bo‘lib, tabobat sohasida salmoqli yutuqlarga erishilgan. Qadimgi yunon va boshqa manbalardagi tibbiy bilimlar arab tiliga tarjima qilinib, amaliyotga tatbiq etilgan. Shu davrda yashab ijod qilgan buyuk allomalar – Abu Rayhon Beruniy va Abu Ali ibn Sino – jahon tibbiyoti taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shgan. Beruniyning „Kitob as-saydana fit-tibb“ asari dorishunoslikka oid muhim manba bo‘lsa, Ibn Sinoning „Al-Qonun fit-tibb“ asari asrlar davomida Sharq va G‘arb tibbiyot maktablarida asosiy qo‘llanma vazifasini bajargan. Ibn Sino davolashning ilg‘or usullarini amaliyotga joriy etib, o‘z zamonasining mashhur tabibi sifatida tanilgan. Keyingi asrlarda ham Turkiston hududida tabiblik sog‘liqni saqlashning asosiy shakli bo‘lib qolgan. Tabiblar madrasalarda tahsil olgan yoki ustoz-shogird an’anasi orqali kasalliklarni davolash, jarohatlarni bitkazish hamda dorilar tayyorlash sirlarini egallaganlar. Sohibqiron Amir Temur davrida

esa aholi salomatligiga alohida e'tibor qaratilib, poytaxt Samarqandda mashhur tabiblar jamlangan va shifoxonalar tashkil etilgan.

Metod

Mazkur tadqiqot XIX–XX asrlarda Markaziy Osiyo hududida sog'liqni saqlash tizimining shakllanish jarayonini tarixiy manbalar asosida o'rganishga qaratildi. Ish jarayonida bir nechta ilmiy usullardan foydalanildi. Avvalo, tarixiy tahlil usuli qo'llanilib, sog'liqni saqlash tizimining rivojlanishi bosqichma-bosqich ko'rib chiqildi. XIX asrda hududning Rossiya imperiyasi tarkibiga kirishi va XX asrda SSSR davrida amalga oshirilgan islohotlar alohida davr sifatida tahlil qilindi. Shuningdek, qiyosiy usul yordamida an'anaviy xalq tabobati bilan Yevropa uslubidagi rasmiy tibbiyot tizimi o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklar solishtirildi. Tizimli yondashuv orqali sog'liqni saqlash muassasalari, ularning boshqaruvi, kadrlar tayyorlash jarayoni va sanitariya tadbirlari yagona tizim sifatida o'rganildi. Tadqiqot davomida arxiv hujjatlari, rasmiy qarorlar, statistik ma'lumotlar hamda ilmiy adabiyotlardan foydalanildi. Olingan ma'lumotlar o'zaro solishtirilib, umumlashtirildi. Ishning ishonchligi turli manbalarni taqqoslash va tarixiy ketma-ketlikni saqlash orqali ta'minlandi.

Natijalar

XIX–XX asrlarda Markaziy Osiyoda sog'liqni saqlash tizimi asta-sekin shakllana boshladi. Bu jarayonning asosiy omili hududdagi siyosiy va ma'muriy o'zgarishlar bo'ldi. Shifoxonalar, dorixonalar va profilaktik dasturlar markaziy shaharlardan tortib mahalliy hududlarga ham joriy etildi, bu esa aholining kasalliklardan himoyalanihini yaxshiladi. Shuningdek, an'anaviy tabobat va rasmiy tibbiyot o'rtasidagi uyg'unlikni yaratishga urinishlar kuzatildi. Mahalliy aholining sog'liqni saqlash xizmatlariga bo'lgan ehtiyoji hisobga olinib, tibbiy bilimlarni tarqatish va davolash amaliyotlarini yaxshilashga e'tibor qaratildi. XX asr boshida esa tizim professional shifokorlar va sanitariya xodimlarini tayyorlash orqali mustahkamlandi. Epidemiologik kuzatuv, sanitariya qoidalarini joriy etish va ma'lumot berish orqali sog'liqni saqlash tizimi modernizatsiyalandi. Natijada, ushbu davrda yaratilgan infratuzilma va siyosiy asoslar keyinchalik Sovet davrida sog'liqni saqlash tizimining rivojlanishiga poydevor bo'ldi. Aholining sog'lig'ini yaxshilash va epidemiyalarni nazorat qilish yo'lida bu tizim muhim rol o'ynadi.

Mulohaza

XIX–XX asrlarda Markaziy Osiyoda sog'liqni saqlash tizimi hududning siyosiy va ijtimoiy sharoitlari bilan bog'liq holda rivojlandi. Rossiya imperiyasining kirib kelishi bilan an'anaviy tibbiyot amaliyotlari saqlanib qolgan bo'lsa-da, zamonaviy tibbiyot institutlari paydo bo'ldi. Bu davrda tizim

ko'proq kasalliklarning oldini olish, epidemiologik nazorat va harbiy obyektlardagi tibbiy xizmatga qaratilgan edi. Shaharlar va qishloqlar o'rtasidagi xizmat darajasi katta farq qilgan: shaharlarda shifoxonalar va sanitariya punktlari mavjud bo'lsa, qishloqlarda tibbiy yordam cheklangan edi. Mustaqillik yillarida aholi salomatligini ta'minlash va tibbiyot tizimini modernizatsiya qilish davlat siyosatining asosiy yo'nalishiga aylandi. 1991-yilda sobiq ittifoq davridan qolgan tibbiyot tizimi ko'plab muammolarga duch kelgan: 12 mingdan ortiq muassasaning 40 foizi ta'mirtalab, asbob-uskunalarining katta qismi eskirgan, dorilar importga bog'liq edi, malakali kadrlar yetishmasligi esa ayniqsa dolzarb masala bo'lgan. Shu sharoitda mamlakat oldida ikki muhim vazifa turardi: milliy sog'liqni saqlash tizimini yaratish va aholiga sifatli tibbiy yordam ko'rsatishni yaxshilash. Shunday qilib, XIX–XX asr davri tizimning asoslarini shakllantirishga xizmat qilgan bo'lsa, mustaqillikdan keyin ushbu tizimni modernizatsiya qilish va xizmat sifatini oshirishga qaratilgan faoliyat boshlandi.

Xulosa

Markaziy Osiyoda sog'liqni saqlash tizimi XIX–XX asrlarda hududiy sharoitlar va siyosiy ta'sirlar bilan shakllangan. Shu davrda an'anaviy tibbiyot amaliyotlari davom etgan bo'lsa-da, zamonaviy shifoxonalar va tibbiy muassasalar paydo bo'ldi. Mustaqillikdan so'ng esa mamlakat tibbiyotini yangilash, aholiga sifatli xizmat ko'rsatishni ta'minlash va milliy tizimni mustahkamlash asosiy maqsadga aylandi. Natijada, tarixiy tajriba tizimning poydevorini yaratgan bo'lsa, mustaqillik davri uning samaradorligini oshirish va zamonaviy talablarga moslashtirishga xizmat qildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT VA HAVOLALAR

1. Sog'liqni saqlash vazirligining 2021 yilgi hisobot materiallari.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori. "Xususiy tibbiyot muassasalarini qo'llab-quvvatlash va litsenziyalashni soddalashtirish". 2020 yil.
3. Andijon davlat tibbiyot instituti. "Tibbiy ta'limda modul tizimining joriy etilishi". Ilmiy to'plam, 2022.
4. JSST, World Health Statistics, 2014-yil.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–5590-son Farmoni, 2018-yil 7-dekabr.
6. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. Majburiy tibbiy sug'urta pilot loyihasi, 2021-yil.
7. JSST. Country Cooperation Strategy: Uzbekistan 2019–2025.
8. UNDP Uzbekistan Annual Report, 2022-yil.